

Дорбоону чуолкайдык сангарарга уонна арааран истэ уөрэнэргэ

«Сурук – бичик» эйгэтин тэрийии онкула

Дегтярева Любомира Ивановна -

Уус – Алдан улууһун Мүрүтээби №3 «Мүрүчээнэ» оҕо тэрилтэтин иитээччитэ

Кириитэ

Сайыннарар эйгэни тэрийии үөрэх тэрилтэтин үлэлиир хайысхатынан, оҕо сайдыытынан, сааһынан, ильдэ сылдыар омугун култууратынан уратылаах буолар. Ол курдук оҕо саада, оҕо сайдар киинэ, чааһынай оҕо тэрилтэтэ, уратылаах оҕо сылдыар эйгэтэ тус – туспа сайыннарар эйгэни олохтуулар. Билинни кэмнэ сайыннарар эйгэни оноруу тус – туспа киэбинэн барар: тэрилтэ ис – тас көстүүтэ биир истииллээх, биир эмэ сахалыы хос, туона, норуот култууратын көрдөрөр кыра музей, муннук буолуохтарын сеп. Ол гынан баран, аныгы ирдэбил быһыытынан бу киэптэр оҕо хамсыыр – имсиир, сүүрэр – көтөр, чинчийэр, бэйэтэ тутан – хабан оонньуур, онорор, сайдар кыабын хааччахтаабат, уларыта – тэлэритэ тутуохха сөптөөх гына тэриллэллэр.

Сайыннарар эйгэни тэрийэргэ ирдэбиллэр:

- оҕо кенүллүк арыллан оонньуур, сайдар, көрөр – билэр дьобура аһыллар, салгыы сайдан иһэр эйгэтин тэрийии;
- оҕо доруобуйатыгар куттала суох усулуобуйаны оноруу;
- матырыйаалы, өнү туттууга норуот култууратыгар, көруутүгэр олобуруу, кэрэ эйгэтигэр киллэри;
- оҕо үөрэ – көтө, дуоһуя сылдыар, тутан – хабан билэ – көрө сатыыр, чинчийэр усулуобуйатын тутуһуу;
- оҕо тийимтиэ, чугас, кэбэбэстик, чэпчэкистик уларыта тутарга сөптөөх малы – салы, оонньууру, туттар сэби – сэбиргэли туһаныы.

Билинни тугэни ырыгалаабын

- Үөрэх эйгэтигэр уонна олох – дьаһах эйгэтигэр нууччатыыы өйдөбүлэ диринник инмит.

- Балысхан сайды кэмигэр оҕо тэрилтэлэригэр кыра оҕо сахалыы сангарарыгар, дорҕоону сөпкө истэригэр, сибээстээн сангарарыгар суолта ситэ бэриллэ илигинэн, ураты дьобурдаах оҕолор салгыы сайдалларыгар усулуобуйа тэриллэ илик.
- Кэнники сылларга оскуола иннинээҕи саастаах оҕону кытта дорҕоонно улэҕэ анал сахалыы бигэргэммит тирэнэр олуk суох.
- Биир дорҕоону атын дорҕоонунан солбуйан, кэккэ дорҕооннору көтүтэн сангарар оҕо элбээбитэ, оҕо тылын саппааһа мөлтөөбүтэ сылыктааһын түмүктэриттэн кестер.
- Сатаан чуолкайдык сангарбат оҕо кэпсэтэригэр олус эрэйдэнэр, оҕолору кытта өйдөспөт.
- Оҕо кыра сааһыттан дорҕоону арааран истэ үөрэнэригэр сайыннарар эйгэ тэриллэ илик.

Онкул төрүт толкуйа

3 сааһыттан тыаһы, дорҕоону истэ үөрэммит оҕо 4 - 5 сааһыгар тыл дорҕоонун чопчу араарар, ырытар, инники сайдар кэскилэ кэниир, оскуолаҕа киирэригэр быдан бэлэмнээх, чуолкайдык сангарар буолуон сөп. Өскө, оҕо кыра сааһыттан «Сурук – бичик» эйгэтин тэрийэн дорҕоон өйдөбүлүн оонньоу, остуоруйа нөнүө биэрдэххэ, учуонай – лингвист, бастакы саха алпаабытын, «Сурук – бичик» букубаар ааптара С. А. Новгородов үөрэҕин үйэтитээччи уопуттаах учуутал М. С. Аввакумов бэйэтин өр сыллаах улэтин түмүгүнэн саха оҕолорун грамотаҕа үөрэтиигэ туруорбут проблемаларын (холобур: сэргэстэспит, хоһуласпыт бүтэй дорҕооннору сыһата суох суруйуу, баараласпыт бүтэй дорҕооннору арааран сөпкө сангарыы) быһаарыахха сөп. Оҕо бэйэтэ тутан – хабан оонньоон көрөн, остуоруйа көмөтүнэн быдан элбэҕи билиэн – керуен, түргэнник ылыныан сөп.

Онкул уһулуччу суолтата:

- үгүс оҕо дорҕооннору сыһа сангарара (кылгас, уһун аһаҕас дорҕооннору, баараласпыт бүтэй дорҕооннору чуолкайа суохтук сангарыы), онно төрөшпүт өттүттэн сөптөөх болҕомто ууруллубата;

- оскуолаҕа киирбит оҕо дорҕоону араарыыга, ааҕыыга, суруйууга ыарырҕатара, алҕастары онороро элбээбитэ;
- оҕо тулалыыр эйгэттэн олус элбэх нууччалыы информацияны ылан, нууччалыы кыбытан сангарара оҕо сахалыы сангарарыгар мэхэйдэри үөскэтэрэ;
- оҕо кыра сааһыттан дорҕоону чуолкайдык сангарарыгар уонна арааран истэригэр аналлаах сахалыы эйгэни тэрийии тоҕоостоох ньымата тобулла илигэ;
- уһулуччу дьобурдаах оҕо салгыы сайдарыгар сөптөөх эйгэ тэриллэ илигэ;
- сана үөрэх стандартын чэрчитигэр олохтоох эйгэҕэ иитиигэ дьонун суолта бэриллибитэ;
- оскуолаҕа кииринэн иннинээҕи саастаах оҕо тэрилтэтэ үөрэх ситимин маннайгы таһыма буолбутунан, оҕо билиитэ, сатабыла үрдүк таһымга тахсыахтааҕа.

Кэлим сыал:

- «Сурук – бичик» эйгэни тэрийэн хас биирдии оҕо ис кыаҕын толору туһанан кыра сааһыттан оонньуу, остуоруйа нөнгүө дорҕоону арааран истэ, чуолкайдык сангарда үөрэтии.

Сорук торума:

- оҕону сайыннарар оонньуулары, дорҕоонно остуоруйалары, сөптөөх үлэ көрүннэрин наардаан оҕо сайдар «Сурук – бичик» эйгэтин тэрийии;
- оҕо оонньуу сиэринэн, остуоруйа көмөтүнэн дорҕоон эйгэтин өйдөбүлүн инэрии;
- оҕо тарбахтарын былчыннарын эрчийии, сайыннарыы ньыматынан сурукка бэлэмниир уеруйэхтэри тобулуу;
- тылга дорҕоону арааран истэр дьобуру сайыннарыы;
- дорҕоон, сүһүөх, тыл, этии өйдөбүллэрин чинэтии;
- тыллары ситимнээн, сааһылаан толлубакка кэпсииргэ, кэпсэтэргэ үөрэтии;
- оонньуу, остуоруйа көмөтүнэн толкуйдуур, айар дьобурдарын сайыннарыы;
- ураты дьобурдаах оҕолорго тоҕоостоох эйгэни үөскэтии;

- сахалы майгылаах, оттомноох, дьоһун буоларга оҕону такайыы;
- төрөппүттэри эйгэбэ сыһыаран түмэ тардыы, оҕо, төрөппүт икки ардыгар чугас сыһыаны иитии.

Онкул кыттыылаахтара: оҕолор, иитээччилэр, төрөппүттэр.

Туолар кэмэ: 2019 – 2020 үөрэх сыла.

Онкулу киллэри кэрдистэрэ, соруктара

Кэрдистэр		Кэрдис соруга
1.	Тэрийии Балаҕан ыйа – алтынньы ый 2019с	«Сурук – бичик» оҕону сайыннарар эйгэни тэрийии: - аналлаах матырыйааллары хасыһан үөрэтии, түмүү; - сөптөөх оонньуулары, остуоруйалары булуу, айыы, бэлэмнээһин; - оҕолор ис кыахтарын учуоттаан биирдиилээн туһуламмыт былаан оноруу
2.	Киллэри Сэтинньи ый 2019с. – муус устар ый 2020с	«Сурук – бичик» оҕону сахалы сайыннары тускулун тутуһан үлэлээһин: - оҕолор эйгэбэ көнүллүк, бэйэлэрин баҕаларынан, көхтөрүнэн сылдьан сайдар усулуобуйаларын тэрийии; - сайдар эйгэбэ оҕолор, төрөппүттэр көмөлөрүнэн куннэтэ эбии санга оонньуулары, остуоруйалары киллэри
3.	Сыанабыл Ыам ыйа 2020с	«Сурук – бичик» онкулга оҕо сайдыытын сылыктааһын

ФГОС ирдэбилин хааччыйыыга оҕо сайдыытын

хайысхаларынан ытыллар үлэлэр

Сайды хайысхата	Ситиһиллэр соруктар
Билии сайдыытыгар	➤ - Оҕо бэйэтин киһи быһыытынан ылыныытын чопчулааһын;

	➤ - ахсаан, өнг, быһыы, кэрин, хайысха, бириэмэ кэрдиистэрэ тылы – еһу, сибээстээх сананы, дорҕоону кытта ыкса сибээстээбин өйдөтүү; ➤ - туох барыта айылҕаба төрүүр, үөскүүр, сайдар диэн өйдөбүлү биэри
Тыл сайдыытыгар	➤ - дорҕоону чуолкайдык санарыы; ➤ - дорҕоону арааран истии; ➤ - дорҕоону ырангалааһын; ➤ - тыл баайын кэнэтии; ➤ - тылы сөптөөхтүк туттуу; ➤ - ситимнээн санарыы, кэпсэтии.
Кэрэбэ уһуйууга	➤ - Ойуу, өнг – дьүһүн, кыраһыабай көстүү тылы – өһү кытта сибээстээбин өйдөтүү; ➤ - музыканы, тыаһы, дорҕоону арааран истэргэ үөрэтии; ➤ - ырыа көмөтүнэн дорҕооннору уратытык таһаарыахха сөбүн өйдөтүү. ➤ - саха фольклорун көрүннэрин билиһиннэри (остуоруйа, таабырын, өс хоһооно, чабырҕах, оһуокай, тойук, олонхо)
Сыһыан эйгэтигэр	➤ - Оонһуу, остуоруйа көмөтүнэн доһор, атас, дьүөгэ өйдөбүлүн биэри, бэйэ – бэйэбэ истин сыһыаннаах буоларга иити; ➤ - оһо бодоруһар дьөһурун сайыннарыы; ➤ - бэйэтин омугун билэргэ, тылын, култууратын, сиэрин - туомун уратытын өйдүүргэ үөрэтии; ➤ - мин уолбун, мин кыыспын диэн туһунан өйдөбүлү биэри
Эт – хаан	➤ - Киһи доруобай буоларыгар, чуолкайдык

сайдыытыгар	сангарарыгар сөпкө тыыныы, тыыныыга араас эрчиллиилэри оноруу улахан суолталаабын өйдөтүү; ➤ - Айах, уос, тыл сөпкө хамсыыларыттан дорбоон ыраастык иһиллэрин быһаарыы

Онкулга ытыллар сүрүн үлэлэр

Обо дорбоону чуолкайдык истэригэр, санара үөрэнэригэр ситимнээхтик, өйдөбүллээхтик ылынарыгар интириэни үөскэтэргэ оонньуу көмөтүнэн сайдар эйгэтин тэрийиигэ үс сүрүн үлэ нымата туттуллар:

1. «Дорбоон дойдута» пазл – картаны тийэн оноруу. Хас биирдии дорбоонно оруоллаах оонньуу айыллан, санаттан сана оруоллар киирэннэр пазл оноһуллан, сыыа тийиллэн, сурук – бичик эйгэтин хаартата хомуллан тахсыахтаах. Хаарта эйгэбэ сылдыалларыгар, сирдэтинэллэригэр ыйынныык буолар.

2. «Дорбоон дойдутун оҕолоро Айыына уонна Айаал» туһунан остуоруйалары айыы. Обобо дорбоону чэпчэкистик, судургутук билиһиннэрэргэ аналлаах остуоруйалары оҕолор биирдиилээн эбэтэр бөлөбүнэн иитээччини кытта толкуйдуохтарын сөп. Остуоруйа ис хоһоонугар оҕону толкуйдатар, быһаарар, түмүк онорор түгэннэр кириэхтээхтэр. Сүрүн оруолларынан «дорбоон дойдутун оҕолоро» Айыына уонна Айаал буолаллар. Хас биирдии дорбоону үөрэтиигэ аналлаах тус – туһунан остуоруйалары айыыга иитээччилэр икки ардыларыгар күрэх биллэрэн дорбоону уерэтиигэ туһаныллар көмө матырыяалы түмэн бэлэмнэниллэр. Остуоруйа аайы ис хоһоонун арыар урууу онобуллар. Айыына уонна Айаал, дорбоон дойдутун оҕолоро, оҕолору кытта билсэргэ, бодоруһарга, обо аһыллар турукка киирэригэр, дорбоонно үлэ тийиктээхтик ытылларыгар көмө буолаллар.

3. Дорбоон туһунан ырыалар, хоһооннор. Хас биирдии дорбоонно оҕолору, төрөппүттэри кытта ырыа, хоһоон айыы. Бу сайдар эйгэ обо

толкуйдуур дьобурун сайыннарар, сана дорбоону кытта билсэргэ көмөлөһөр, ырыгалыыр, ырытан көрөр дьобурун сайыннарар, бигэргэтэр.

Үлэ керунэ	Ис хоһооно	Туттуллар тэриллэр	Сыала
Илии тарбахтарын эрчийии	Тарбахтары имитэр тэттик хоһооннор Уруһуйдаабын: харандааһынан, пластилины биһии, туһэрэн ылыы, кумахха уруһуйдаабын, штриховка Кумаабыны бүк тутан оноруу (оригами) Сыһыарыы Кыптыыйынан кырыыйы Бытархай предметтэри хомуйуу, тиһии Оонньуу «Аптаах мөһөөччүк	Пластилин, кумаабы, харандаас, кумах Кумаабы Кумаабы, сэбирдэхтэр, килиэй Кыптыый, кумаабы Курупалар, обуруолар «Аптаах мөһөөччүк»,	Оҕо тарбахтарын былчыннарын эрчийии, сайыннарыы, сурукка бэлэмниир үөрүйэхтэри ингэри, харандаабы сөпкө тутарга үөрэтии.

	«Саха оһуордара»	оонньуурдар Оһуор ойуулары	
Тыаһы, дорҕоону исти	Тыас таһаарар тэриллэри, инструментары көрүү, исти	Маракас, барабан, бубен, тыаһыыр оҕо оонньуура у.д.а.	Дорҕоон тыастан уратытык иһиллэрин өйдөтүү.
Дорҕоон, сүһүөх, тыл, эти өйдөбүлүн чинэти	Тыыныыга эрчиллиилэр Оонньуу «Дорҕооннорунан хаамабын» Оонньуу «Дорҕооннордуун оонньуобун» Оонньуу «Кубик: тал, оонньоо, үөрэт, толкуйдаа» Остуол оонньуута	Үрэр оонньуурдар Дорҕоон бэлиэтэ ойуулардаах көбүөр Чопчу биир дорҕоонноох ойуулар Сорудахтаах кубиктар Оонньуу	Сөпкө тыынарга үөрэти, тыынар органнары сайыннары. Тылга дорҕоону арааран истэр дьоҕуру сайыннары, тылга чопчу дорҕоон баарын булуу, дорҕооннору чуолкайдык санары, дорҕоон, сүһүөх, тыл,

	«Аптаах хонуу» Оонньуу «Саспыт дорбоонор» Оонньуу «Дорбоон маҕааына» Тыл оонньуулар Фишкаларынан тыллары бэлиэтээһин	хонуута, куукулалар Ойуулар Оонньуурдар Магниттаах фишкалар, остуолга ууруллар фишкалар	этии өйдебүллэрин хатылааһын.
Чуолкайдык сагарыы сибээстээх саганы сайыннарыы	Айыына уонна Айаал куукулалар «Айыына уонна Айаал дьиэлэрэ «Алыптаах остуоруйалар»	Улахан куукулалар (кыыс, уол) Таҕааынан тигиллибит дьиэлэр дьиэ тэриллэрэ - ойуулар	Тыл ситимин сөпкө онорорго, ситимнээн, сибээстээн кэпсииргэ үөрэтии, чуолкайдык сагарыы. Толлубакка, симиттибэккэ оруолга киирэн

	Таабырыннар, өс хооонноро, чабырбахтар «Айар ыллык устун» - остуоруйа, хооон айан холонуу (оѳолор)		остуоруйа ис хооонун тиздэргэ үерэтии. Айар дьѳуру сайыннарыы.
Ураты дьѳурдаах оболору кытта улэ	Кэтээн керуу Дьѳурдаах оболор терешпуттэрин кытта кэпсэтии, субэлэри биэрии Курэхтэри тэрийии: «Бастын хобоон ааѳааччы», «Остуоруйа, таабырын, хооон айабыт» у.д.а Ытыллар күрэхтэргэ, оонньууларга, олимпиадаларга бэлэмнээһин, кытыннарыы		Оѳолор дьѳурдарын, талааннарын быһаарыы. Оболору кеѳулээһин, интириэстэрин тардыы, айар дьѳурдарын сайыннарыы. Оѳону тургутан көрүү, салгы сайыннара соруктары чопчулааһын.

Төрөштүтү кытта үлэ	Ыйытык: «Сурук – бичик» бичиги дыэ кэргэннэ» «Сурук – бичик» эйгэтигэр ыалдыттаанын Тыаһыр – ууһуур инструментарны айан онорууга күрэх «Алыптаах остуоруйалар» - остуоруйа айыы Бэсиэдэлэр, сүбэлэр Остуоруйаны оонньоон көрдөрүү	Оруолларынан атрибутттар	Дыэ кэргэн ис туругун, оҕо сайддытыгар сыһыанын билии, оҕо, төрөштүтүт икки ардыгар чугас сыһыаны олохтооһун, төрөштүттэри детсад үлэтигэр сыһыарыы, түмэ тардыы, дыэ кэргэнинэн остуоруйа айыы, оруолларын геройун оҕону кытта тутан – хабан оноруу. Оҕо бэйэтэ толкуйдаан, айан оонньоон оруолун арыйарын ситиһии.

Күүтүллэр түмүк:

- Ожо интириэһин тардар, аныгы үөрэх ирдэбилигэр эппиэттиир «Сурук – бичик» сайыннарар эйгэни тэрийэн ожо кыра сааһыттан оонньоу, остуоруйа көмөтүнэн доржоону чуолкайдык саңарар, тылга арааран истэр, бэлиэтиир, ситимнээн саңарар буоларын ситиһии.